

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ПАРЛАМЕНТСЬКА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЦЕНТР З ПИТАНЬ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА

ДЗК

Випуск 8/5

2013 р.

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З ЮНЕСКО У СФЕРІ ОХОРОНИ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

(оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та неопублікованих
документів 2011–2013 рр.)

Культурна спадщина та її збереження є невід’ємною частиною єдиного загальноєвропейського культурного процесу. Україна, як європейська держава, має великий історико-культурний потенціал, що стосується практично всіх видів пам’яток. Нині на державному обліку перебуває 152 тис. об’єктів культурно-історичної спадщини, з яких 56 тис. – пам’ятки історії, 7 тис. – пам’ятки монументального мистецтва, близько 15 тис. – пам’ятки містобудування та архітектури [1, 2].

Дбайливе ставлення до пам’яток історії та культури є одним з критеріїв зрілості і розвитку суспільства. Наша держава приділяє неослабну увагу створенню належних умов для збереження і пропаганди свого культурного надбання, адже проблема збереження культурної спадщини і передача її наступним поколінням стосується не тільки окремих країн, але й усього людства.

Неможливо сьогодні обійти увагою процеси інтеграції, що тривають у світовому співтоваристві, прискорюючи „відкриття” національних систем для впливу ззовні. Часом великих концептуальних і організаційних змін у пам’ятко-охоронній практиці стала друга половина ХХ ст. У зазначений період Україна стає членом Організації Об’єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), а отримавши незалежність, вона набуває статусу члена Ради Європи – міжнародної організації держав-членів в європейському просторі. Саме цим організаціям належить провідна роль у формуванні міжнародних засад у зазначеній сфері.

Так, особливу роль у справі охорони культурної спадщини відіграє ЮНЕСКО. Свою діяльність організація спрямовує на захист культурної спадщини загальнолюдського значення (як природи так і культури), визначення шляхів збереження тих об'єктів спадщини, які мають універсальну загальнолюдську цінність. Аналіз базових документів ЮНЕСКО – конвенцій, які визнаються основою універсальної системи, що регулює охорону культурної спадщини – дозволив виокремити основні принципи збереження культурного надбання на світовому рівні. Крім того, конвенції ЮНЕСКО є відкритими для підписання і передбачають обов'язкове надання державами-учасницями звітів про виконання їх вимог.

Рада Європи, створивши нормативні акти різної юридичної ваги, також зробила свій внесок у справу формування європейських стосунків у сфері охорони культурної спадщини. Специфіка документів полягає у розв'язанні технічних, наукових, юридичних й адміністративних проблем галузі.

Розроблені цими міжнародними організаціями базові документи впливають не тільки на національну законотворчість держав-членів, але й на використання напрацьованого досвіду, що в результаті сприяє оптимізації пам'ятко-охоронної системи. Отже, визначивши загальні вимоги до охорони культурної спадщини на міжнародному рівні, наша країна взяла на озброєння певні механізми і заходи, випробувані на практиці.

Україна як учасник міжнародних інституцій несе повну відповідальність перед світовим співтовариством за збереження своєї культурної спадщини. Ключовим у цьому аспекті залишається питання подальшого формування дієвої законодавчої бази, що відповідає загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права, міжнародним зобов'язанням України.

За роки незалежності наша держава зробила чимало для побудови такої правової бази, вивела на новий рівень питання збереження національного надбання. Основні законодавчі акти України загалом відповідають не тільки новим політичним, економічним, соціальним умовам, але й вимогам міжнародного права. Це дає підстави стверджувати, що на сьогодні систему законодавства у пам'ятко-охоронній сфері загалом сформовано. Втім, декларативний характер окремих норм та недостатність налагодженої системи контролю за виконанням свідчать про потребу подальшого розвитку законодавства шляхом його систематизації [3, 4].

Правовий фундамент системи охорони національної історико-культурної

спадщини заклала Конституція України. До основних нормативних актів належить Закон України „Про культуру” – проголосивши основні принципи правового регулювання галузі, він суттєво зміцнив та доповнив законодавчу базу. Закон України „Про охорону культурної спадщини”, який можна віднести до так званих „спеціальних” законів, передбачає проведення єдиної державної політики щодо охорони пам’яток, визначення особливої відповідальності держави за виявлення, облік, вивчення, реставрацію й охорону культурної спадщини, невідчужуваний характер особливо цінних об’єктів культурної спадщини, забезпечення доступу до них тощо [5].

Готовність нашої держави гарантувати захист культурної спадщини як важливого фактора для спільних цілей сталого розвитку культурного різноманіття й сучасної творчості, а також сприяти розвитку знань про культурну спадщину засвідчило схвалення 8 квітня на засіданні Кабінету Міністрів України проекту закону „Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства”, розроблений Міністерством культури України з метою ратифікації Конвенції та відповідно до Закону України „Про міжнародні договори України”. Рамкову конвенцію Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства було підписано Україною 31 жовтня 2007 року.

Необхідно зазначити, що протягом останніх років Міністерством культури, головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та реалізації державної політики у галузі, проводилась активна робота щодо імплементації положень ряду наступних конвенцій: „Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи”, „Європейська ландшафтна конвенція”, „Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини” (переглянута) – у національне законодавство в сфері охорони культурної спадщини. Останні зміни до Закону України „Про охорону культурної спадщини” було внесено в 2012 році.

Це дало можливість створити всі необхідні умови для ратифікації Рамкової конвенції Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства (проект Закону зареєстровано у ВРУ 19.06.2013) без застережень. Очікується, що схвалення даного проекту сприятиме наближенню законодавства України до міжнародно-правових норм про охорону культурної спадщини і дотриманню зобов’язань та обов’язків, що випливають із членства України в Раді Європи [6].

Необхідність подальшого входження України до світового культурного простору спонукало нашу державу до активізації міжнародного співробітництва у сфері охорони культурної спадщини, зокрема в рамках ЮНЕСКО. Яскравим свідченням результативності такої роботи є рішення про включення ряду видатних українських пам'яток до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Адже серед історико-культурного надбання України є чимало визначних об'єктів, що давно вже стали символами нації. Ці визначні пам'ятки заслуговують на те, щоб про них дізналося якомога більше людей не тільки в Україні, але й у світі.

На сьогоднішній день у Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО від України перебувають наступні об'єкти: „Київ: Собор Святої Софії та прилеглі монастирські споруди, Києво-Печерська Лавра” – цілісний майновий комплекс Національного заповідника „Софія Київська” (1990 р.); „Ансамбль історичного центру Львова” (1998 р.); „Геодезична дуга Струве” – транскордонний об'єкт, що проходить територіями 10 країн Європи (2005 р.); „Букові праліси Карпат” – транскордонний українсько-словацький об'єкт (2007 р.); „Резиденція митрополитів Буковини і Далмації” (м. Чернівці, 2011 р.).

У поточному 2013 році у Список увійшли ще дві визначні пам'ятки – „Стародавнє місто Херсонес Таврійський та його хора (V ст. до н.е. – XIV ст. н.е)” і „Дерев'яні церкви Карпатського регіону України і Польщі” [7].

Питанням щодо внесення цих українських об'єктів у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО передувала кропітка, наполеглива і багатовекторна робота багатьох інституцій. Так, у квітні 2012 року Міністерством культури України було організовано та проведено міжнародну наукову конференцію „Методичні проблеми пам'ятко-охоронних досліджень”. Йшлося про останні напрацювання та найближчі перспективи України, зокрема, директор Науково-дослідного інституту пам'ятко-охоронних досліджень НАН України, кандидат історичних наук О. Сердюк повідомила учасникам, що у січні 2012 року Міністерством культури, Міністерством закордонних справ, Національною комісією України в справах ЮНЕСКО разом з Міністерством культури Республіки Польща з метою внесення найбільш цінних пам'яток дерев'яної сакральної архітектури у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО було підготовлено спільну транскордонну номінацію – „Дерев'яні церкви карпатського регіону України і Польщі”. Від України до переліку пам'яток увійшло 8 храмів, які є зразками найдосконаліших досягнень в сакральній архітектурі: 4 – у Львівській області,

й по 2 – у Івано-Франківській та Закарпатській областях. Цим пам'яткам понад 300 років. Найстаршою є церква Зіслання Святого Духа, що у селі Потеличі Жовківського району Львівської області. Ця пам'ятка архітектури датується 1502–1600 роками. Відповідно, пам'ятки Республіки Польща розташовано в Підкарпатському та Малопольському воєводствах країни.

Також у січні 2012 року Міністерством культури України та Національною комісією України у справах ЮНЕСКО було проведено роботу з підготовки ще одної номінації – „Стародавнє місто Херсонес Таврійський та його хора”. Пам'ятка розташовується у Севастополі на території Кримського півострова і складається із кількох заповідних ділянок, що охоплюють збережені частини стародавнього Херсонеського городища та його сільськогосподарської округи – хори.

До речі, Херсонеське городище є єдиним у Північному Причорномор'ї цілісно збереженим зразком античного міста, яке існувало з V ст. до н.е. по XIV ст. н.е. Тут збереглися залишки міського планування вулиць, житлових, господарських та культурних споруд. А хора – це унікальні фрагменти ділянок сільськогосподарських околиць стародавнього міста. Єдиний подібний приклад у Європі, який дає можливість зрозуміти систему організації господарської діяльності та розподілу території між громадянами античного міста [1].

Окремо слід наголосити на участі Департаменту культурної спадщини та культурних цінностей Мінкультури, який активно долучився до процесу підготовки українських номінацій для представлення в ЮНЕСКО.

Серед пріоритетів діяльності цієї інституції – забезпечення координації діяльності органів охорони культурної спадщини, науково-дослідних установ та громадських організацій щодо питань, пов'язаних з їхньою участю у програмах ЮНЕСКО і міжнародному співробітництві в рамках ЮНЕСКО. Крім того, Департамент здійснює координацію робіт з питань виготовлення облікової документації на пам'ятки та об'єкти культурної спадщини, внесення їх до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [2].

Тож, у 2012 році, завдяки проведеній Департаментом роботи, Державний реєстр нерухомих пам'яток України поповнився новими об'єктами національного значення (постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2012 року № 929). Всього було внесено 147 об'єктів. Попередню аналогічну постанову Уряду було схвалено чотири роки тому.

Дуже важливим є той факт, що за цим разом до Державного реєстру було

включено у категорію національного значення пам'ятки основних національних заповідників, підпорядкованих Міністерству культури. Таким чином, ситуацію щодо внесення двох українських номінацій у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – об'єкт „Стародавнє місто Херсонес Таврійський та його хора (V ст. до н.е. – XIV ст. н.е.)”, що знаходиться на території Національного заповідника „Херсонес Таврійський” (Севастополь, АРК) і церкву Різдва Пресвятої Богородиці, яку вважають взірцем дерев'яної гуцульської архітектури (село Нижній Вербіж Івано-Франківської області), що входить до складу транснаціонального об'єкта „Дерев'яні церкви Карпатського регіону України і Польщі”, – було „розблоковано”. Відтак згідно з міжнародними вимогами пам'ятки отримали статус національних й можливість номінуватися для представлення під час 37-ої сесії Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, яка проходила 16–27 червня 2013 року у столиці Королівства Камбоджа, місті Пномпень [8].

У роботі сесії ЮНЕСКО під головуванням Віце-прем'єр-міністра Королівства Камбоджа Сок Ан брали участь представники 190 країн-членів та учасники Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. До складу української делегації під головуванням заступника Міністра культури України В. С. Балюрка входили представники влади та експерти, серед яких: Надзвичайний і Повноважний Посол України в Соціалістичній Республіці В'єтнам та Королівстві Камбоджа О. Шовкопляс; директор Департаменту містобудування та архітектури Київської міської державної адміністрації, головний архітектор Києва С. Целовальник; генеральний директор Національного заповідника „Херсонес Таврійський” Л. Жунько; заступник генерального директора Національного заповідника „Софія Київська” С. Груздо та інші [9].

За словами Міністра культури України Л. М. Новохатька, делегація України, яка представляла українські номінації на засіданні Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у Камбоджі, презентувала наші об'єкти на найвищому рівні. У результаті Херсонес Таврійський і дерев'яні церкви Карпат отримали підтримку більшості країн. Промовистим, на його думку, є той факт, що обговорення української номінації „Дерев'яні церкви Карпат” тривало до 40 хвилин. Її підтримали Індія, Камбоджа, Росія, Японія, Китай та ін. І лише дві країни були проти. По Херсонесу Таврійському рішення було одноголосним. Всього ж номінувалося 32 об'єкти з 26 країн світу [10].

Таким чином, станом на сьогодні у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО включено 7 українських об'єктів. У той же час, роботу не можна вважати завершеною, адже відповідальність України за долю своєї культурної спадщини вимагає просування й інших визначних об'єктів, що знаходяться на території держави, задля забезпечення їх охорони, заради майбутніх поколінь.

Восени 2012 року до штаб-квартири ЮНЕСКО в Парижі для внесення у Список всесвітньої спадщини від України було подано ще кілька нових номінацій: „Історичне середовище столиці кримських ханів у місті Бахчисарай” та «Культурний ландшафт „печерних міст” Кримської Готії» (м. Бахчисарай, АР Крим). Ці два об'єкти включили до попереднього списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (Tentative List).

Подання на включення цих пам'яток до Попереднього списку було підготовлено Кримською регіональною установою „Бахчисарайський історико-культурний заповідник” та Науково-дослідним інститутом пам'яток-охоронних досліджень Міністерства культури України за сприяння міністерств культури України та АРК та на виконання рекомендацій міжнародних експертів з культурної спадщини з метою комплексного збереження та ефективного розвитку історико-культурного потенціалу унікальних пам'яток Криму.

Поданий до Попереднього списку від України об'єкт „Історичне середовище столиці кримських ханів у місті Бахчисарай” є розширенням номінації „Бахчисарайський палац Кримських ханів”, що перебувала у Попередньому списку від України з 2003 року. Зокрема, до складу розширеної номінації, крім Бахчисарайського ханського палацу, увійшли печерне місто Чуфут-Кале з прилеглою історичною місцевістю Салачик, стародавній мембер і шість середньовічних гробниць-дюрбе у палацовому оточенні та історичній місцевості Ескі-Юрт.

Об'єкт «Культурний ландшафт „печерних міст” Кримської Готії» є новою номінацією, що складається із залишків стародавніх міських поселень Мангуп-Кале та Ескі-Кермен, а також гірського ландшафту в оточенні цих пам'яток, розташованих у Бахчисарайському районі Криму.

Відомо, що ЮНЕСКО розглядає заявки країн від 2 до 15 років і багато залежить від того, як підготовлено ці подання і чи змогла країна довести, що той чи інший об'єкт є унікальним для світу [11].

Тим часом в Україні триває робота стосовно формування номінаційних дос'є тих пам'яток культурної спадщини, які стали претендентами для

включення у Список у попередні роки.

Найближчим часом заявку на включення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО зможе подати історико-архітектурний та астрономічний комплекс Науково-дослідного інституту „Миколаївська астрономічна обсерваторія”, який від середини березня поточного року рішенням суду було повернено у власність держави. Так, 13 березня 2013 року господарський суд Миколаївської області задовольнив позов в інтересах держави в особі Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України і визнав права державної власності на нерухоме майно Миколаївської астрономічної обсерваторії.

Це означає, що майнові питання повністю врегульовано і тепер шлях із кандидатів у повноправні члени Списку світової спадщини ЮНЕСКО для обсерваторії відкрито.

Миколаївську астрономічну обсерваторію як цілісну історико-культурну заповідну територію було включено до Попереднього списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО від України ще у 2007 році.

Як наголосив Голова державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України В. Семиноженко, минуло вже шість років, а обсерваторія й досі перебуває в якості претендента до Списку світової спадщини ЮНЕСКО. Це було спричинено насамперед неузгодженістю стосовно права власності на нерухоме майно обсерваторії, що не дозволяло оформити пакет необхідних документів. Цього року нарешті вдалося домогтися усунення всіх перешкод на цьому шляху. За його словами, зараз залагоджуються останні юридичні питання, після чого можна буде збирати відповідні документи і подавати до ЮНЕСКО.

Примітно, що Миколаївська астрономічна обсерваторія є однією з найстаріших обсерваторій Східної Європи, яка досі діє за призначенням. Заснована у 1821 році за наказом адмірала О. Грейга як морська обсерваторія з метою забезпечення Чорноморського флоту морехідними картами та навчання морських офіцерів астрономічними методами орієнтування, проведення атестації навігаційних приладів, складання зоряних карт і каталогів положень зірок, визначення координат комет і планет.

Розташовано обсерваторію на найвищому пагорбі міста Миколаїв – вершині Спаського кургану доби бронзи раннього залізного віку та поселення середньої бронзи (висота кургану 52 м). Проект будівлі у стилі класицизму виконав головний архітектор Чорноморського адміралтейства Ф. Вунш.

Миколаївська обсерваторія має статус пам'ятки архітектури національного значення. До складу пам'ятника входить територія обсерваторії площею 7,1 гектарів, головна будівля обсерваторії як пам'ятник архітектури, старі і сучасні павільйони і споруди наукового і господарського призначення, парковий ландшафт і чавунна огорожа.

Зараз обсерваторія здійснює діяльність у галузі динаміки тіл Сонячної системи, дослідження навколоземного простору, створення каталогів положення зірок, інформаційної підтримки. При обсерваторії також діє Музей телескопів [12].

Внесення у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО об'єкту „Археологічний комплекс „Кам'яна Могила” було ініційовано Міністерством культури України у 2006 році, враховуючи загальнодержавне та міжнародне значення унікального археологічного об'єкта.

Національний історико-археологічний заповідник „Кам'яна могила” є світовою пам'яткою давньої культури. Розташований поблизу Мелітополя, над річкою Молочною, він займає територію у 15 гектарів. Безпосередньо пагорб з нагромадженням брил пісковика розкинувся на трьох гектарах. А в цілому цей куточок природи представляє залишок сарматського ярусу третинної епохи віком 14 мільйонів років. Пагорб висотою 12 метрів складається більш ніж з трьох тисяч кам'яних плит. Вони стирчать із землі вертикально або нахилені в різні сторони, утворюючи своєрідні навіси. Це місце тисячоліттями слугувало древнім людям вівтарем для відправлення релігійних обрядів, воно містить декілька тисяч унікальних стародавніх наскальних зображень – петрогліфів.

Перші письмові відомості про унікальну пам'ятку історії і природи належать до кінця XVIII ст. Свою назву вона отримала за аналогією з скіфськими горбами-курганами (давніми похованнями, могилами), хоча власне могилою вона не є. Порівняно недавно, лише у 1934–1938 рр., дослідники виявили готи з унікальними печерними зображеннями, що дало можливість краще зрозуміти побут і культуру народів, які у давнину населяли український степ. А у відкритих 65 гротах і печерах виявили понад три тисячі рідкісних наскальних зображень різних історичних епох – від пізнього палеоліту і мезоліту до середньовіччя.

Після виходу монографії „Кам'яна могила” видатного українського археолога М. Рудинського, який у 1951–1957 рр. проводив на ній дослідження, пам'ятка привернула до себе увагу світової наукової громадськості.

У наш час значна частину гротів законсервовано для забезпечення збереження стародавніх петрогліфів. Наскальне мистецтво об'єкта є аналогом творів первісних людей в печерах Західної Європи, Уралу та Сибіру.

Сьогодні об'єкт перетворено у музей, а вивчення унікальних гротів, наскальних зображень і написів продовжує дослідницька група при створеному заповіднику [13].

У січні 2013 року науково-методичною радою з питань охорони культурної спадщини Міністерства культури України було схвалено та рекомендовано до затвердження Програму комплексного обстеження і консервації пам'ятки культурної спадщини „Кам'яна Могила” (сmt Мирне Мелітопольського району Запорізької області) з метою подальшого направлення матеріалів у Національну комісію України в справах ЮНЕСКО. Представлену науково-проектну документацію було розроблено авторським колективом НДІ пам'ятко-охоронних досліджень на замовлення Національного історико-археологічного заповідника „Кам'яна Могила”.

Цього року також планується провести Міжнародну наукову конференцію, під час якої буде презентовано номінаційне дос'є об'єкту „Археологічний комплекс „Кам'яна Могила”. Це сприятиме підвищенню рівня туристичної привабливості заповідника серед вітчизняних і зарубіжних відвідувачів, створенню музейної інфраструктури європейського рівня та подальшому розвитку музейного туризму в запорізькому краї. Наразі заповідником ведеться відповідна робота з підготовки заходу [14].

Останні поповнення Державного реєстру нерухомих пам'яток України – це пам'ятки настільки значущі для національної культури, що про кожен з них можна написати наукову монографію або туристичний путівник. Та, на жаль, під впливом економічних і політичних реалій сучасна пам'ятко-охоронна система функціонує із значними труднощами. Це не дозволяє говорити про високу ефективність дій органів влади всіх рівнів, а напроми розвитку, що декларуються, не завжди отримують реальне втілення на місцях, подекуди зберігається „залишковий” та неритмічний принцип фінансування. Усі ці факти свідчать про недосконалість державного управління у пам'ятко-охоронній справі.

Часом виявляється небезпечна тенденція нездатності влади зберегти повноцінне культурне надбання країни, адже досі зберігається принцип ситуативного реагування [8].

Коли у дворах неподалік Чернігівського Валу між старими „хрущовками” почалися підготовчі роботи до спорудження багатоповерхівки, проти цієї ідеї виступили і громадськість, і науковці. Адже Чернігів – єдине в Східній Європі слов’янське місто, яке будували впродовж тисячоліття, воно зберегло історичний і архітектурний ландшафт. Він ґрунтується на основних засадах давньоруського містобудування, яке з появою в історичному центрі висотних будівель утратило б свою автентичність. Зараз, коли обговорюють питання внесення архітектурно-ландшафтного комплексу Чернігова до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, турбота громадськості про збереження самобутності старовинного міста особливо важлива. Адже з плином часу багато історичних деталей стають дедалі розмитішими. Приміром, безслідно зникає унікальне дерев’яне різьблення на будинках XVIII–XIX століть. Ще сто років тому вони складали третину міських будівель і були своєрідними і неповторними. Нині багато дерев’яних візерунків заховано під пластиком. Тільки після розмови з господарем із поясненням значення різьблених візерунків-оберегів подекуди лишається хоча б дерев’яний карниз.

Тому питання створення ініціативної групи „Збережемо старий Чернігів” назріло як ніколи. Ми маємо приклад багатьох міст, де запізно схаменулися і почали берегти історичні та архітектурні пам’ятки після того, як багатьох із них уже було не повернути. На думку членів ініціативної групи, у Чернігові ще не така безнадійна ситуація, але за умови, що її не пустять на самоплив.

На часі здійснення реконструкції та реставрації об’єктів на території Валу в Чернігові з метою подальшого включення у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО оновленої номінації „Чернігівський дитинець, комплекс історико-архітектурних пам’яток XI–XIX століть”. Саме реставрація об’єктів культурної спадщини має стати прикладом успішної реалізації проектів відродження історичних населених місць в області. Таку думку висловив начальник головного управління культури, туризму і охорони Чернігівської області С. Мойсієнко під час проведення Всеукраїнської наради з питань охорони культурної спадщини та розвитку музейної справи, що проходила в смт Батурин Бахмацького району Чернігівської області у 2013 році. На ній, зокрема, йшлося про стан та розвиток музейної та пам’ятко-охоронної справи в області.

Місто, звісно, розвивається, і багатоповерхівки йому потрібні. Але не в історичній зоні. Тож насамперед громадська ініціатива охопить вулиці приватного сектору, де паралельно з просвітницькою та інформаційною

діяльністю створить реєстр найбільш цінних будинків з описом їх історії. Відродження старовинного кварталу в сусідів-білорусів у місті Гомелі надихнуло на ідею перенести кілька дерев'яних будиночків у відведене місце і перетворити їх у міні-музеї, наповнивши виробами традиційних чернігівських ремесел. Це стане ще однією родзинкою міста і привабою для туристів. А зараз створюють веб-сайт, на якому всі бажаючі зможуть побачити зареєстровані пам'ятки зі світлинами й описами [15, 16].

Проблемам та перспективам охорони культурної спадщини Чернівців було присвячено й минулорічне засідання громадської консультативної ради з питань охорони історичної спадщини міста. Одним з питань було обговорення проекту реконструкції будинку, який входить до меж червоних ліній охоронної зони об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – резиденції православних митрополитів Буковини і Далмації.

Попередньо цей ескіз вже пройшов погодження на містобудівній раді та всі необхідні технічні узгодження. Зокрема, архітектор Л. Вандюк запропонувала зведення другого поверху цього будинку з метою заповнення простору на розі вулиць Української та Вірменської. Проте учасники Ради зауважили: запропонована в проекті смілива сучасна архітектура реконструкції буде порушувати загальну історичну картину. Особливо багато нарікань викликала башта на даху будинку, про яку зауважили, що вона буде „брутально втручатися в історичне середовище”. Висловлювалися навіть побоювання, що надбудова здатна буде затулити собою історичну будівлю Вірменської церкви, що в жодному разі не є припустимим. Начальник відділу охорони культурної спадщини Чернівецької міської ради О. Пушкова наголосила на тому, що будь-які зміни в цьому районі слід проводити надзвичайно обережно і виважено. Відтак, було вирішено направити запропонований проект на доопрацювання з урахуванням усіх висловлених зауважень [17].

Сьогодні вкрай необхідно знайти гармонічне поєднання збереження історичного обліку міст України, врахування інтересів інвесторів, які вкладають в розвиток українських міст мільйони, та головне – потреб і бажань людей, які живуть в цьому місті. Основна ж проблема зараз полягає в тому, що спрощення дозвільних процедур для підприємців призвело до ситуації, коли заради нового будівництва об'єкти культурної спадщини, у тому числі ті, що знаходяться під охороною ЮНЕСКО, нерідко опиняються під загрозою руйнування, а інколи й знищення.

Часто бізнес, який приходить в центр міста, створює видимість любові до історії, замилювання історичними раритетами, але не фахово ставиться до потреби реставрації пам'яток – йде освоєння пам'яток без жодного пієтету до самої пам'ятки і розуміння необхідності розроблення належної документації.

Показовою є ситуація щодо збереження історичного центру Львова як пам'ятки світової спадщини ЮНЕСКО. Тут значні міські кошти можуть виділити на пам'ятки, які „освоюють” бізнес-структури, але зовсім не фінансують практично знищені пам'ятки, які мають велике суспільне значення, наприклад – Собор Св. Юра.

У квітні 2012 року спалахнув у Львові скандал довкола пам'ятки архітектури місцевого значення – Цитаделі, де на теренах колишньої австрійської фортеці під час другої світової війни нацисти влаштували концтабір Шталаг – 328, в якому знищили безліч полонених, євреїв та інших „ворогів Райху”. Натомість львівська міська влада протягом останніх років раз-по-раз намагалася віддати це страшне місце під комерційну забудову – готелі й торгівельно-розважальні заклади. Один із підприємців навіть оформив право власності на земельну ділянку, отримав від міськради дозвіл на зведення костелу, але на сполох забили представники громадських організацій та депутати. Містяни довго добивалися надання пам'ятці національного статусу. Й відтепер на комерції та розвагах поставлено крапку. Рішенням Кабінету Міністрів України фортифікаційну споруду Цитадель у Львові було внесено до державного реєстру нерухомих пам'яток України. Відтепер історичною спорудою опікуватиметься Міністерство культури. Це має захистити пам'ятку від незаконної забудови та отримати з державної скарбниці додаткові кошти на відновлення, ремонт.

Слід зазначити, що процес погодження робіт на окремих об'єктах Львова, де було зафіксовано самовільне будівництво з руйнуванням автентичної структури пам'яток, знищенням археологічного культурного шару та недотримання норм реставраційних робіт, відбувався непрозоро, без повідомлення наукової та пам'ятко-охоронної громадськості, без винесення на розгляд Науково-методичної ради. Водночас, обласне управління охорони культурної спадщини як державний орган охорони культурної спадщини має повноваження для охорони пам'яток місцевого значення, але не має можливості реального впливу на пам'ятки національного значення, розташовані та території Львова, що належить до культурних об'єктів всесвітньої спадщини

ЮНЕСКО.

На думку В. Петрика, кандидата архітектури, дійсного члена Українського національного комітету Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (УНК ІКОМОС), уся наявна вертикаль органів охорони культурної спадщини, які несуть відповідальність за збереження історичного центру Львова як пам'ятки світової спадщини ЮНЕСКО, не утруднює себе поданням відкритої інформації про плановані роботи на пам'ятках та про хід і результати погодження чи непогодження таких проєктів, а також не оприлюднює факти ведення незаконних робіт.

Вихід із ситуації, що склалася, він вбачає, зокрема, у відновленні діяльності Державного історико-архітектурного заповідника у Львові з наданням йому спеціальної функції органу управління територією пам'ятки ЮНЕСКО, а також у терміновому розробленні і введенні в дію Плану управління об'єктом як територією світової спадщини ЮНЕСКО, що також стане Планом організації території заповідника, забезпечить цілісну концепцію організації утримання, використання та збереження історичного центру Львова.

Крім того, на його погляд важливим є: налагодження постійного діалогу з громадськістю, експертами та органами охорони культурної спадщини; забезпечення незалежного громадського контролю та участь у прийнятті рішень з архітектурних та містобудівних перетворень незалежних експертів та громадськості Львова, зокрема – шляхом утворення Незалежної Консультативної Комісії, рекомендованої експертами ЮНЕСКО; запровадження обов'язковості громадської незалежної експертизи проєктів у межах території ЮНЕСКО на базі Українського товариства охорони пам'яток історії та культури й ІКОМОС (згідно ст.11 Закону про охорону культурної спадщини); виконання рекомендацій експертів ІКОМОСу – ЮНЕСКО (Доповідь реагуючої наглядової Місії ЮНЕСКО–ІКОМОС про Ансамбль історичного центру м. Львова (Україна), 1-6 березня 2010 р., підготовлена до 34-ї Сесії ЮНЕСКО (Бразилія, Бразилія, 25.07–3.08.2010 р.) [8, 18].

Загалом, сучасну ситуацію щодо захисту національного культурного надбання можна трактувати як перехідну: стара модель трансформується під впливом нових економічних реалій. Серед основних проблем сьогодення можна назвати і недостатній контроль за збереженням пам'яток з боку органів влади, що призводить до численних випадків їх пошкодження чи знищення, і недостатні обсяги бюджетних коштів на ремонтно-реставраційні роботи,

охорону заповідних об'єктів [3].

Так, включення буковинської резиденції до переліку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО дозволило зберегти для світу видатний зразок історично-архітектурного ансамблю XIX століття, й дало можливість для туристичного розвитку краю, його популяризації за межами України, оскільки віднині всі міжнародні туристичні маршрути пролягатимуть через резиденцію, а значить, і через Чернівці. Визнання об'єкту розширило культурне представництво України в ЮНЕСКО. Але увійти до Списку всесвітньої спадщини – це лише початок великої роботи.

Зараз настала пора відповідальності нашої держави перед світовим співтовариством. Аби утримати це почесне місце Чернівецький національний університет робить все належне. Тут створено центр управління об'єктом ЮНЕСКО, який складається з п'яти відділів, також створено спостережну раду. Та, щоб підготувати план управління об'єктом всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – резиденції православних митрополитів Буковини і Далмації, – необхідне фінансове забезпечення.

У 2012 році Громадська консультативна рада інституції була змушена звернутися до різних міністерств, до обласної та міської влади з проханням передбачити кошти в бюджетах на друге півріччя на складання цього важливого документа. Адже міжнародне визнання – це насамперед велика спільна відповідальність держави, місцевої влади й університету, а це означає, що попереду чимало роботи, аби відповідати йому [19].

Тому, одним із завдань вітчизняної теорії і практики в галузі культурної спадщини є подолання відставання в сфері її охорони і використання від багатьох країн світу, включення в концепції стійкого розвитку як окремо взятих регіонів, так і країни в цілому, удосконалення організаційних, економічних і правових механізмів збереження і використання об'єктів культурної спадщини.

Для досягнення цієї мети вітчизняні експерти пропонують, зокрема: створити єдину багаторівневу систему державних структур, що характеризується чітко визначеним колом повноважень на кожному окремому рівні; сформувати оптимальну структуру органів охорони культурної спадщини на місцях; удосконалити законодавче забезпечення галузі, розробити детальну регламентацію на рівні законів і підзаконних актів; урахувати особливості історично сформованої системи охорони пам'яток; сприяти створенню розвиненої інфраструктури науково-дослідних, проектних, реставраційних, та

інших організацій у цій сфері; створити систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для наукової, проектної та виробничої діяльності у сфері охорони культурної спадщини; врахувати потреби щодо охорони культурної спадщини в планах міського та регіонального розвитку; сприяти залученню інвестицій та альтернативних джерел фінансування; надалі поглиблювати і розвивати міжнародне співробітництво тощо [4].

Сучасні процеси формування пам'ятко-охоронної політики, мета і завдання, що стоять перед нашою державою також вимагають більшої популяризації історико-культурної спадщини України, особливо тієї частини, що входить у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Загально визнано, що історико-культурні пам'ятки використовуються з метою ідеологічного, морального, естетичного, культурно-екологічного виховання. Реалізація виховної функції здатна сприяти процесам самоідентифікації, самоповаги та консолідації нації, що є надзвичайно важливими питаннями для сучасної України. Виховна є головною функцією пам'яток історії та культури, результат реалізації якої – світогляд суспільства.

Для України міжнародне співробітництво у справі збереження спадщини – особливо важливий стратегічний ресурс. Воно повинно реалізовуватися у всіх напрямках – від обміну досвідом у законодавчій сфері, у теорії і практиці охорони і реставрації пам'яток до залучення громадськості і розвитку молодіжних програм в галузі охорони і популяризації спадщини [20].

Інформування молодого покоління про цінність пам'яток культури та природи, а також заохочення майбутніх лідерів до активної участі у процесі охорони, збереження та популяризації всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – мета проекту, присвяченого 40-річчю прийняття Конвенції ЮНЕСКО щодо охорони всесвітньої культурної та природної спадщини. Його презентація відбулася в Івано-Франківську у жовтні 2012 року.

Ініційований молодіжною організацією AIESEC, цей культурно-освітній проект реалізовувався у 10 містах України. Івано-Франківщина потрапила до списку не випадково. Адже на території області на державний облік і під охорону взято 1490 пам'яток археології, 833 пам'ятки історії, 155 одиниць монументального мистецтва, 1425 – архітектури та один об'єкт садово-паркового мистецтва.

Упродовж чотирьох тижнів історики, екологи та мистецтвознавці працювали зі студентами профільних спеціальностей (історії, політології,

екології, туризму, архітектури, соціології, образотворчого мистецтва, дизайну, географії та міжнародних відносин), досліджуючи тему всесвітньої спадщини в Івано-Франківську.

Партнерами проекту на території області є Управління культури, релігій та національностей Івано-Франківської ОДА, одна з туристичних фірм, Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Івано-Франківський університет права ім. Короля Данила Галицького, Інститут менеджменту та економіки „Галицька Академія” [21].

Поглиблення і розвиток міжнародного співробітництва у сфері охорони культурної спадщини буде сприяти прискоренню занесення найвизначніших пам'яток культури до Списку всесвітньої культурної і природної спадщини ЮНЕСКО. Наразі в Україні триває обговорення перспективи внесення до Попереднього списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО спільної з Молдовою транскордонної номінації „Печерні монастирі Подністров'я”, а також ідеї новітньої серійної транскордонної номінації „Храми Київської Русі XI–XIII ст.” Загалом 23 храми, понад 50% з яких розташовано на території України [1].

Протягом останніх років в Україні було проведено велику роботу щодо покращення системи охорони пам'яток культури, яка вивела на новий рівень питання збереження національного надбання. На виконання доручень Президента України В. Ф. Януковича протягом останніх років Урядом здійснено консолідацію державного управління у цій важливій сфері. Втім, наявні проблеми трансформаційної кризи у поєднанні з необхідністю подальшого вдосконалення системи управління всіх рівнів нині потребують об'єднання зусиль і ресурсів центральних, регіональних і місцевих органів влади, недержавних організацій.

Отже, залучення міжнародного досвіду, активізація співробітництва між країнами в галузі може зробити серйозний внесок у справу покращення рівня збереження пам'яток в Україні. Держава повинна спиратися як на власний досвід, так і на світові досягнення у збереженні культурного надбання. Адже саме національна культурна спадщина, в першу чергу, визначає унікальний образ будь-якої країни та її народу. В молодій демократичній європейській державі, якою є Україна, в добу інтеграції та глобалізації роль національного культурного надбання, як частини національної культури, набуває ключового значення [4].

Список літератури

1. Мінкультури активізувало роботу з внесення українських об'єктів до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО : [ред. ст.] // Культура і життя. – 2012. – № 17. – С. 2.
2. Реалізація державної політики у галузі культури : аналітичний звіт за 2011 р. / Міністерство культури України. – К., 2012. – 80 с.
3. Олійник О. Проблеми формування національної політики України щодо культурної спадщини [Електронний ресурс]: сайт „Regional Co-operation for Cultural Heritage Development”. – Режим доступу: <http://rcchd.icomos.org.ge>
4. Андрус Г. Охорона культурної спадщини України в контексті світових інтеграційних процесів (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) [Електронний ресурс] : сайт „Відлуння віків: український пам'ятко-охоронний інтернет-ресурс”. – Режим доступу: http://pamjatky.org.ua/?page_id=5728
5. Сайт „Верховна Рада України”. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
6. Уряд ухвалив проект Закону України «Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства» [Електронний ресурс] : сайт „Міністерство культури України”. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/327286>
7. Properties inscribed on the World Heritage List [Електронний ресурс]: Сайт „UNESCO”. – Режим доступу: <http://whc.unesco.org/en/statesparties/ua>
8. 147 пам'яток національного значення [об'єкти архітектури, містобудування, історії, археології, монументального мистецтва, науки і техніки, ландшафту, садово-паркового мистецтва] внесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України / Департамент культурної спадщини та культурних цінностей [Міністерства культури України] // Культура і життя. – 2012. – 26 жовт. – С. 6.
9. Розпочала роботу 37 сесія Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [Електронний ресурс] : сайт „Міністерство культури України”. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/334018>
10. Херсонес занесений до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [Електронний ресурс]: сайт „Міністерство культури України”. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/334328>
11. «Нові номінації в попередньому списку об'єктів – кандидатів від України на включення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО» [«Історичне

середовище столиці кримських ханів у м. Бахчисараї» (АРК) та «Культурний ландшафт "печерних міст" Кримської Готії»] / Департамент культурної спадщини та культурних цінностей Міністерства культури України // Культура і життя. – 2012. – 23 листоп. – С. 3.

12. Миколаївська обсерваторія потрапить до Списку світової спадщини ЮНЕСКО [Електронний ресурс] : сайт „Освітній портал ПедПРЕСА”. – Режим доступу:

<http://pedpresa.com.ua/blog/mykolajivska-observatoriya-potrapyt-do-spysku-svitovoji-spadschyny-yunesko.html>

13. Петраков Г. Драгоценные камни украинской степи / Григорий Петраков // Рабочая газ. – 2013. – 26 февр.

14. Схвалено програму комплексного обстеження і консервації пам’ятки археології національного значення «Кам’яна могила» [Електронний ресурс] : сайт „Міністерство культури України”. – Режим доступу : <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/317350>

15. Тютюнник Є. Хмарочос хатинкам не сусід / Євдокія Тютюнник // Уряд. кур’єр. – 2013. – 27 лют. – С. 18.

16. Тютюнник Є. Хмарочос хатинкам не сусід: як зберегти історичний і архітектурний ландшафт древнього Чернігова? / Євдокія Тютюнник // Уряд. Кур’єр. – 2012. – 27 лют.

17. Культурна спадщина: проблеми та перспективи : [нотатки про засідання Консультативної ради з питань охорони історичної спадщини Чернівців] : [ред. ст.] // Чернівці. – 2012. – 16 лют. – С. 7.

18. Збереження об’єктів культурної спадщини у Львові: експертна оцінка [Електронний ресурс] : сайт „Західна інформаційна корпорація”. – Режим доступу: <http://zik.ua/ua/analytics/2012/04/13/344086>

19. Вишневська М. Всесвітня спадщина ЮНЕСКО шукає грошей! : Цьогоріч колишня резиденція митрополитів Буковини і Далмації [у м. Чернівцях] святкує 130-річчя / Марія Вишневська // День. – 2012. – 24 квіт. – С. 11.

20. Жукова О. В. Пам’ятки історії та культури України як специфічний вид культурної цінності / О. В. Жукова // Культура України : зб. наук. пр. / М-во культури України, Харків. держ. акад. культури ; за заг. ред. В. М. Шейка. – Х. : Харків. держ. акад. культури, 2011. – Вип. 33. – С. 169–175.

21. Брухаль Г. Прикарпаття – у «Всесвітній спадщині» / Галина Брухаль //

Голос України. – 2012. – 27 жовт. – С. 12.

Матеріал підготувала

Шлепакова Т. Л.

гол. бібліограф

відділу наукового аналізу

і узагальнення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування ***І. Г. Піленко***

Підписано до друку 16.08.2013. Обл.-вид. арк. 1,25. Б/т. Зам. 82. Безплатно

Ротапринт НПБ України, Київ-1, Грушевського, 1. Тел. 278–85–12